

Jaargang 4, 2001 nr. 2

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting Arghis

Foto van Lucht en Veld uit de jaren zestig van de 20ste eeuw. Aan de linkerkant van de woning was de “trochreed” waar paard en wagen konden worden uitgespannen. De uitbouw rechts en de hooiberg daarachter zijn afgebroken. Ook de kenmerkende driesprong is sinds kort veranderd.

COLOFON

Klaaikluten verschijnt enkele malen per jaar en wordt uitgegeven door de
Stifting ARGEOLOGYSK-HISTOARYSKE RUNTE
Littenseradiel

Stifting Arghis

Correspondentieadres:
J. Scheffer De Terp 11, 8831 ZG Winsum (Fr.)

Bestuur:

S.Fopma	voorzitter
J. Scheffer	secretaris
J. Kersbergen	penningmeester
Ph. H. Breuker	wergroep Historie
D.E. de Hoop	wergroep Archeologie
H.F.M. Fluitman	wergroep Documentatie

Redactie Klaaikluten: Ph. H. Breuker
D.E. de Hoop
Th. Kuipers

Vormgeving en opmaak: F.J. Sieperda,
De Finne 20,
9022 AZ Mantgum

Correspondentieadres: Ph. Breuker, Altaplein 6,
8635 MB Boazum
Th. Kuipers, De Ponge 4,
9022 BA Mantgum

Fan de redaksje

Hjirby giet ús twadde nûmer.
Wy winskje jim in noflik oerke
dermei en hoopje ein dit jier noch
mei in tredde nûmer út te kommen.
Sa't jim begripe, nimme wy graach
alles op histoarysk gebiet op dat
noch net bekend wie en dat oer it
gebiet fan ús gemeente giet, altyd
fansels foarsafier't it om artikels
giet. Dêrfoar is it in tydskrift. Mar
dat kin ek wol in wat langer stik
wêze: dan meitsje wy der foar in
kear in spesjaal tema-nûmer fan.
Skriuwers foar, dus!

Wa't wat foar it kommende nûmer
hat, kin it oant 1 novimber ynstjoere
by it nije redaksjelid Theo Kuipers te
Mantgum, leafst mei ien of mear
foto's en de tekst graach op skiif of
fia e-mail (tkdeponge@planet.nl).
Mar mocht it earder kinne, dan
graach fansels.

Tank oan Jelle Miedema, ús trouwe
meiwurker, en oan Frits Sieperda,
dy't foar it earst de opmaak
fersoarge hat. Hy hie der graach wat
mear foto's yn hawwe wollen. Dêr
sille wy in oare kear better om tinke.

Flippus Breuker en Theo Kuipers

De earste meganysk draaune ynstallaasjes yn Baarderdiel

Yn de gemeenteferslaggen ferskine om 1900 hinne foar it earst opjeften fan meganysk draaune ynstallaasjes. Ik tekene it ien en oar oan út de nrs. 426 e.f. It earste wienen foar 't neist de stomboaten. Littens krige ien yn 1885, Winsum yn 1889, dat yn 1910 noch altyd de iennichsten yn Baarderadiel wienen. Dêrnei kamen de suvelfabriken, dêr't fiif fan yn Baarderadiel wienen: Weidum, Hilaard, Winsum, Wiuwert en Littens. Dy draaiden op elektrysk, mei in oantal pk's dat fariearre fan 8 oant 12.

Yn of foar 1907 hie Littens ek al in mealterij en in smitterij op lokomobilen. Eigeners wienen Jan Schaafsma, resp. Durk Minkema. Dy makken kachels en redens. It oare jiers wie der ek in

meganyske mealterij yn Easterwierum. Dat wie de graanmole fan Lont op de Dille. Dy gong lykwols it oare jiers mei syn soan Arjen nei Brazilië.

Yn 1910 wienen der noch by kommen de ferfmealterij fan Piter Tjallema en de houtseagerij fan weinmakker Frans Semplonius, beide yn Boazum; en de houtseagerij fan timmerman Piter Jorna yn Weidum. Dat jiers frege De Automaat, in hannelsûndernimming yn petroalje en benzine te Rotterdam, fergunning foar opslach yn Baard.

Flippus Breuker

De stoomzuivelfabriek te Hilaard ± 1926

Jacob van der Tol; een Weidumer schoolmeester met een vlekje

Bij mijn werk op het Ryksargyf stuit ik soms op archiefstukken die door hun inhoud interessanter zijn dan de omschrijving in de inventaris doet vermoeden. De omschrijving “*stukken betreffende het weigeren van eervol ontslag aan en het intrekken van de lesbevoegdheid van leerkrachten in het lager onderwijs in Friesland 1879-1917*” maakte mij op zich al nieuwsgierig, maar de inhoud was nog boeiender. Het bevatte een bonte verzameling documenten van geschorste en ontslagen schoolmeesters uit het laatste kwart van de 19de eeuw. Bij het doornemen van de dossiers bleek dat er ook een schoolmeester bij was uit Weidum.

Het dossier van de Weidumer schoolmeester heeft als opschrift: “*Chronologische lijst van stukken betreffende schorsing en ontslag van Jacob van der Tol, onderwijzer te Weidum. Misbruik maken van sterken drank.*” Deze omschrijving laat weinig aan duidelijkheid over. Maar zo vroeg ik mij af, wie was nu die Jacob van der Tol? Wat is er precies gebeurd? En hoe is het verder met hem gegaan?

Jacob van der Tol werd geboren op 17 april 1863 in Pingjum. Hij was een zoon van Pier Tol en Pytsje Nieuwland, een eenvoudig en hardwerkend arbeidersgezin. Na zijn lagere schoolperiode mocht hij op voorspraak van zijn onderwijzer doorleren. Na een periode van kwekeling in Koudum met een traktement van f 300,- haalde hij op 19 jarige leeftijd zijn onderwijsakte. Hij kreeg nu een aanstelling in Warns met een jaarsalaris van f 600, --. Voor een beginnend onderwijzer geen gering bedrag. Hij bleef er echter niet lang want al in 1884 nam hij een betrekking aan in Weidum. Hij zou in Weidum blijven tot 1896. Daarna was hij schoolmeester in Beets en Kortezwaag. Vanaf 1902 tot zijn pensionering in 1928 stond hij aan de lagere school in Wijckel. In dat zelfde jaar verhuisde hij naar Drachten, waar hij op oudejaarsdag 1940 overleed.

Van der Tol is echter bekend geworden door zijn redacteurschap van “Sljucht en Rjucht”. In 1915 volgde hij Waling Dykstra op als “gezagvoerder” van dit vermaarde weekblad. Hij zou het volhouden tot 1938. Daarnaast was hij maatschappelijk actief in allerlei plaatselijke en regionale verenigingen. Bekendste daarvan zijn het lidmaatschap van de Kommisje fan Underwiis yn it Frysk (de later AFUK) en die van de Bond van Geheelonthouders. Zijn felle en scherpe bewoordingen tegen

Foto van Jacob van der Tol uit 1914.

drankmisbruik werpen een bijzonder licht op zijn ontslag als schoolmeester in Weidum. Zo schreef hij in een brochure: *“Dy’t net al to jong is, dy wit, ho’t der om ’80 hinne en letter ek noch, yn ‘e merke sûpt waerd, mei ‘k wol sizze en fochten ek faek. Dy wit, ho’n bisteboel it Nijjier en op lottersdagen sims wier. It is net to sizzen, hofille jild, det o sa min mist wirde koe, der do forgriemd en weismiten is; net to biskriuwen, hofolle lêst en lijen der do yn mannich hûs west ha; net to tinken, ho’t binammen frouljue en bern do suchte en skriemd ha, om’t de heit neat fortsjinne en dochs de drank net stean litte woe, ef net koe.”*

Het was juist in die jaren tachtig dat Van der Tol als beginnend onderwijzer in Weidum belandde. Weidum was toen een dorp met zo’n 600 inwoners. Het was hoofdplaats van de gemeente Baarderadeel en had een aantal “voornamen” inwoners. Zo woonde op het oude slot de adellijke “Mijnheer Beyma” en ook burgemeester Engelman en schoolopziener Wentholt woonden in Weidum. In zijn levensverhaal, dat hij schreef in Sljucht en Rjucht van 1929, vertelt hij vele wetenswaardigheden over zijn Weidumer periode. Daaruit wordt duidelijk dat hij “de lytsfeint” was van master Schaafsma die de hoogste klassen onder zijn hoede had. Als de school vanwege een toenemend aantal kinderen te klein wordt, komt Van der Tol met zijn leerlingen in een ruimte onder de kerktoeren. *“Folle scille se dêr wol net leard ha, hwent oan alles hienen wy brek: romte en ljocht, boerden en goede banken, sriften en inket. Mar ik fielde my frij: net ien kipe troch de ruten, eft ik myn bêst wol die.”*

Ieder maand kwamen alle onderwijzers van Baarderadeel bij elkaar in de herberg “Lucht en Veld” op de driesprong Jorwerd-Baard-Mantgum. Onder gezag van burgemeester en schoolopziener werd er vergaderd. Er werden opstellen voorgelezen, rekensommen opgegeven en soms werd er gezongen. In de pauze werd er gekuierd, gekaatst of biljart gespeeld. Na de pauze werd de thee vervangen door jenever en brandewijn. In de levensschets van Van der Tol is het duidelijk dat

De kenmerkende driesprong “Lucht en Veld”

het niet bij een enkel “romerke” bleef. Ook in het verenigingsleven in Weidum weerde Van der Tol zich. Hij werd een geacht lid van de toneelvereniging, deed mee aan het “merkekeatsen” en was baancommissaris bij schaatswedstrijden. Bij al deze verenigingsactiviteiten, zowel de jaarlijkse vergaderingen als de prijsuitreikingen na afloop, vloeide de drank rijkelijk. *“Kofje ef thé, in glês mâlke keapje; men soe útlake wirde, as men det foar yen stean hie. Kwast ef ranja? Det gûd koenen wy net; mûlk wier it net iens yn ‘e taepkast. Né, drank moast der wêze, pittich spil; det paste in flinke keardel en det woenen wy wêze, gjin jonges mear, mar mannen.”*

Het is duidelijk dat Van der Tol in deze periode een levensgenieter is. Het leven gaat niet aan hem voorbij. Zelf schrijft hij over deze tijd: *“As ik in bigenedige wier yn ‘t skriuwen, den scoe der in roman út myn pinne komme, fol libben en aksje, fol bliere sinneskyn en libbensnoft, mar dêr manken scoenen blêdsiden komme, wiet fen triennen, swier fen suchtsjen. Dêr scoe yn komme fen skeel en laster; fen swiere striid en stjustere dagen en den wer fen bliid útrêdden en op nije paden gear.”* Die donkere dagen slaan natuurlijk op zijn gevecht tegen de drank en het ontslag als onderwijzer.

Wat was nu precies de aanleiding om tot het ontslag van Van der Tol te besluiten? In een schrijven van de schoolopziener van 22 juni 1896

wordt de zaak omstandig uit de doeken gedaan. Er wordt gesproken over een al jaren *“bij toeneming misbruik maken van sterken drank”*. En *“op maandagochtend was Van der Tol doorgaans onder den invloed zijner dronkenschap van den vorigen dag. Eenmaal, ongeveer een jaar geleden was die ziektestoestand zoo hevig, dat voor hem aan het geven van onderwijs niet te denken viel en het hoofd der school hem verwijderen moest.”* In 1895 was hij daarvoor al eens berispt door de schoolopziener maar dat haalde niet veel uit. Toppunt van leedvermaak was dat Van der Tol bij een volksvermaak in een mestvaalt was terechtgekomen. Dit leidde tot hilariteit in de klas waarop hij een leerling met de lijst van een lei zo hard bestrafte dat deze er een bloedende schouderwond aan over hield. Dit was de feitelijke aanleiding tot een schorsing door het gemeentebestuur. Op aandringen van de schoolopziener werd het Van der Tol duidelijk dat een terugkeer in Weidum

problemen zou geven. Het werd hem duidelijk dat hij beter zelf ontslag kon aanvragen. Hij richtte zich dan ook met dit verzoek tot B. en W. van Baarderadeel, die hem eervol ontslag verleenden. Dit gaf hem in ieder geval de mogelijkheid om elders de kost te verdienen.

Dat is hem ook gelukt. In KorteZwaag lukte het hem om zijn leven weer op de rails te krijgen. De drank werd afgezworen en hij werd zelfs een fel propagandist in de geheelonthoudersbeweging. Vooral in zijn tijd als hoofd der school te Wijckel kreeg hij zijn zelfrespect als onderwijzer weer terug. In de stukken die na zijn dood verschenen wordt hij opgevoerd *als “in man fan riten, soms fol koartswyl, soms sinich en prottelich”* maar ook iemand die *“als schoolhoofd hoog stond aangeschreven.”*

Theo Kuipers

Openbare lagere school in Weidum aan het Sânpaed, gebouwd tussen 1870 en 1880. Het diende tot 1933 als school. Daarna is het gekocht door de plaatselijke afdeling van het Nut, die het aan verschillende verenigingen verhuurde.

Bijlage:

Brief die Jacob van der Tol schreef om zich te verdedigen tegen een mogelijk oneervol ontslag. Helaas ontbreekt in het dossier het laatste deel van de brief. De brief is letterlijk overgenomen zoals deze is aangetroffen.

Weidum, den 3 juni 1896

Edelgrootachtbare Heeren!

Vooraf reeds roep ik Uwe toegevendheid in, wanneer ik te vrijmoedig of te haastig met dit mijn schrijven tot u kom, maar 't is om mij zelf niet alleen, maar vooral om mijn vrouw en twee kindertjes, dat ik met dit smeekschrift tot u kom. Per brief van heden middag had ik reeds den Heer Commissaris der Koningin om audiëntie verzocht, maar nu hoor ik van avond, dat de zaak betreffende mij reeds morgen (Donderdag) aan de orde komt en bovendien dat er veel kans op is, dat de zaak voor mij een ongunstige wending zou nemen. Dit bericht deed mij terstond naar de pen grijpen om U te smeeken mij eerst persoonlijk te willen hooren en in elk geval wel nota van dit schrijven te willen nemen.

Treurig en langzaam kropen de Meidagen voor mij voorbij, maar toch ook, hoe nader aan het einde van Mei, hoe meer hoop om te leven ik kreeg. Met verlangen zag ik den dag tegemoet, waarop ik de school weder betreden mocht. Dan kon ik ook daar toonen, dat ik mij gebeterd had, evenals ik dat in het maatschappelijk leven al reeds gedurende ruim zes weken doe. Heeft het karakter anders jaren noodig om gevormd te worden, het mijne is in korten tijd geheel veranderd. Was ik vroeger te zwak om den drank te weigeren, waar men mij die aanbod, thans is mijn wil sterk. Meer dan eens is mij na 16 april j.l. sterken drank aangeboden, maar ik heb beslist geweigerd te drinken. En nu ik helder inzie, hoeveel beter dit is voor mijne gezondheid en voor mijn gezin, nu weet ik, dat ik nimmer weer een druppel van dat vocht over mijne lippen zal krijgen. Eens heb ik dat ook gezegd, dat moet ik met schande en spijt erkennen, en toch heb ik mij door zogenaamde vrienden, door schijnvrienden, laten bepraten. Ze gaven me te drinken

en ik, die maar weinig van dat vocht verdragen kan, ik was niet meer meester over mijn wil. En dan gebeurde het wel, dat diezelfde valsche vrienden des anderen daags tegen derden er over spraken, dat ik te veel gedronken had. Of dat ze in plaats daarvan mij drank geweigerd hadden en mij op het gevaarlijke er van gewezen hadden! Veel leed en zorgen zouden mij gespaard zijn geworden!

Had ik zoals er zijn, veel kunnen verdragen men zou nimmer gezegd hebben, dat ik misbruik van sterken maakte, ik zou met dezelfde hoeveelheid, een matig drinker zijn geweest. Ik was nimmer wat men noemt een kroeglooper; ik zat niet elken avond tot laat in den nacht onder kaartspel en gevloek in de herberg; ik was niet slecht, maar zwak. Thans ben ik sterk en ik bid U, Heeren geeft mij tijd en gelegenheid, om dit te toonen. "Oprecht berouw komt nooit te laat", zegt men; ook dat het thans waarheid moge zijn!

Thans kom ik tot de te harde bestraffing van schoolkinderen gezegd mishandeling. In deze zaak is men alleen op het gezegde van die kinderen afgegaan, wjl mijn patroon over dit geval niet kon oordeelen. Hij toch had om drie uur reeds de school verlaten, terwijl ik tot het einde der schooltijd half vier uur bleef. Tussen 3 en 3½ uur is het feit gepleegd, doch zoo dat geen der knapen er eenig letsel van heeft bekomen. Bovendien staan de bestrafte jongens, vooral één van hen, in ons dorp algemeen bekend als groote deugnieten; ieder heeft last van hen (vooral weer van dien eenen die geen grooter vermaak heeft dan in het plegen van kleine diefstallen, in het stichten van brandjes en meer dergelijke baldadigheden.) De leerboeken

over opvoedkunde zeggen wel, en ik zeg het mee, “de liefde is het voornaamste”, maar op zulke jongens is deze uitspraak niet altijd van toepassing. Ik had zachter middelen kunnen beproeven zal men zeggen, maar reeds meer dan eens had ik dit gedaan, doch blijvende verbetering bracht dit niet aan. Ik stem in met hen, die klagen over de baldadigheid der straatjeugd, getuige mijn optreden tegen de jeugd op straat, ook nog tijdens mijn schorsing, en doordat ik deze knapen eens goed terecht wilde zetten ging ik tot lichamelijke straf over. Misschien ben ik toen te ver gegaan, maar, zooals hiervoor reeds gezegd is, kwaad heeft het hen niet gedaan. Wel moet ik erkennen, dat ik verder ging, dan mijn plan was, maar wanneer men de reden daarvan weet, dan zal men het kunnen afkeuren, verschoonen zal men het zeker ook. Ziehier, waarop ik deze uitspraak grond. Mijn naaste buurman is idioot en had in den laatsten tijd veel last van de schooljeugd. Ik ontdekte wie de hoofdschuldigen waren, waaronder dezelfde die kort te voren eieren uit een anders eendenkorf had gestolen. In den middag van 30 April krijg ik bezoek van het Hoofd der O.L. School te Westergeest en terwijl wij even achter de klas stonden te praten, begonnen diezelfde knapen te lachen en lastig te worden, waartegen een verbod slechts gedeeltelijk hielp. Alsof de maat nog niet vol was, had ik in de loop der daags (vóór schooltijd) vernomen dat er aangaande mijn vrouw zeer lasterlijke praatjes werden verteld, niets minder dan dat zij verboden omgang had met, ja zwanger was van een ander man dan van haar echtgenoot. Ik hoop, dat Gij U.H.H. uit dit alles zult kunnen afleiden dat ik tengevolge al deze zeer onaangename zaken, niet kalm meer was. En daaraan schrijf ik het geheel toe, dat ik verder ging, dan ik anders zou gegaan zijn. Voor H.H. B. en W. van Baarderadeel en den Heer Arr. Schoolopziener kon ik deze redenen niet ontvou-

wen, omdat ik in zake deze bestraffing niet gehoord ben. Wel heb ik, althans voor een deel, aan gezegde Heeren het vorenstaande medegedeeld. Waar H.H., B. en W., Arr. Schoolopziener verklaren de zaak niet verder te willen vervolgen, meen ik te mogen gelooven, dat zij vertrouwen, dat ik in beide opzichten een ander en beter mensch ben geworden. Allen, die ik sprak in het laatst van Mei, waren blij, dat de tijd van schorsing spoedig weer voorbij was en dat ik mijn taak weer kon opvatten. Men erkende algemeen dat de schorsing een harde straf voor mij geweest was (en dat is volkomen waar!) maar dat het geneesmiddel mij toch radicaal genezen had! Zoo zou de schorsing een zegen voor mij geweest zijn, maar wanneer zij door ontslag gevolgd werd, dan, vrees ik, zou het middel te hard zijn. Of ik dien slag zou kunnen dragen, of mijne vrouw, wier bevalling spoedig te wachten is, daardoor niet in levensgevaar zou kunnen komen, ik durf hierop geen antwoord geven. Ik bid U. Heeren, maakt mij en de mijnen niet broodeloos, beroof mijne kinderen niet van hunne moeder; ja wie weet, wat de gevolgen van dat ontslag zouden zijn: mijn familie die niet bemiddeld is, tot last leven, zou ik niet kunnen dragen. O, meen niet, dat dit alles een bedreiging is, O neen! Als men op het ergste, op het laatste van alles voorbereid is, dan liegt men niet! Dan komen de woorden uit den grond van het hart. Ik bid U dus Heeren, spaart mij en mijn huisgezin, maakt ons ongeluk niet nog grooter, maar geeft mij tijd om blijken te kunnen geven, dat mijne woorden niet ijdel geklap is geweest. Waar ik vroeger reeds den naam had een goed onderwijzer te zijn enkelen zeggen (.....)

Theo Kuipers

Bronnen:

Archief van het Provinciaal Bestuur van Friesland 1813-1922. Inventarisnr. 5857 (dossier nr. 22)

Sljucht en Rjucht 1929.

Vershillende stukken uit de knipselverzameling van J. van der Tol bij het FMLD.

Foto van J. van der Tol uit Sljucht en Rjucht van 25 december 1914.

Foto van Lucht en Veld uit prive bezit van de familie Bootsma (huidige bewoners L. en V.)

Foto van de Lagere School van Weidum (Via Mw. Haima te Weidum)

Alde appelhôven

Goed fiifentweintich jier lyn fertelde ien fan de Bootsma's fan de pleats Haubois yn Loaiengea my wat foar fruchtbeammen yn har hôf stienen. It wie in moai grut hôf en noch goed bewarre ek. Miskyn is it noch wol yn wêzen, want de pleats is sparre by de útwreiding fan Snits en stiet no midden yn it plan Pasveer.

Ik tink net dat it yn oare hôven by pleatsen folle oars west hat, mar dêr is net folle oer bekend, ik wit it teminsten net. Dêrom jou ik hjir de list fan nammen: sûkerapel, reade job, glosapel (koe o sa lang duorje), kruzenotsje, wiltsjes (lyts simmerappeltsje), durkjepar, sûkereipar, bargemotten (hjerst en simmer), sjerpswiete (winterapel), izerkroan (stoofpar), doekemarten, kêswiken (soere apel), fintsjes (swiete potappeltsjes) en wetterswiete (simmerapel). Dat wienen de âlderwetske soarten. Jonger wienen: presint fan Ingelân, notarisapel en novys (koe net duorje). Fansels wienen der ek kersen (morellen), prommen en beibeammen: swarte, reade en krúsbeien.

It hôf lei oan ekers. Tusken de fruchtbeammen wie in lyts plakje foar moestún. Blommen wienen der hast net, ein allinnich in klimroas. De tún sil wol âld west hawwe want de Bootsma's wennen al sûnt 1763 op de pleats en alles wie dêr by it âlde. Yn Baarderadiel fûn ik de earste appelhôven neamd yn it Benefisiaalboek fan 1543. Pastoar Hottie fan Jorwert hie doe in 'nije geplante boomgaerde' en yn Leons wurdt ek praat fan in hússtee mei in appelhóf. Oare doarpen sille se doe ek wol west hawwe. Yn 1578 heffe de Steaten teminsten de (ekstra) achtste pinning net allinnich op alle pleatsen, lannen, huzen en keamers, mar ek op fruchtbeammen.

Dat der doe wol flyt op de hôven dien waard, kin blike út in hieroerienkomst fan in pleats te Boazum, no Singel 2. De hierder hie 'de plantagien mede te onderhouden, mits genietende de vruchten en olt holt, daertoe iaerlijcx een bequaem snoeijer te gebruijcken.'

Wa der krekt ûnder plantaazje foel, wit ik net. It wurd ferskynt yn de lêste jierren fan de sechstjinde

ieu yn de keapakten, it earst by boargerruzen. Soms hjit it ek fan 'bomen en plantagie,' krekt as soe dat net itselde wêze. Ik tink lykwols dochs dat alle beamguod der ûnder foel, ek de mantel en de hagen. Hoe âld oft fruchtbeammen wurde kinne, wit ik net, mar (âlde) hagen en mantels besteane neffens my faak noch altyd út deselde oanplant as dy fan ieuwen lyn. Dy fernije harsels hieltyd wer.

Flippus Breuker

Wijnia's van Wommels.

Wie waren Jan Gabes en Gabe Jans?

Over voorouders van Kingma's, Radersma's, Van der Schaafs en Wijnia's in Littenseradiel

Veel Wijnia's in Littenseradiel stammen rechtstreeks af van Jan Gabes, van Wolsum, ovl. Hidaard ca. 1766, en Wypkjen Foekes Wijnia, geb. Oosterend 1725, ovl. Hartwerd 1814, dochter van Foeke Sijtzes Nijdam, geb. Irnsum ca. 1700, ovl. Poppingawier na 1788, en Ymck Romkes Wijnia, geb. ca. 1700. Ymck Romkes is op haar beurt een dochter van Romke Piers Wynia, boer, dorpsrechter en ontvanger te Idzega, etc. (Vleer 1956:163, 200). De familienaam Wijnia werd hier in twee opeenvolgende generaties in vrouwelijke lijn overgenomen, want behalve de kinderen van Foeke Sytzes Nijdam namen ook die van Jan Gabes - op één na (volgt) - de naam van hun moeder aan (Vleer 1956:284-287, 334ev). Afstamming van een *Nijdam*-voorvader zal de reden zijn geweest dat Vleer de betreffende Wijnia's en hun nakomelingen in zijn *Nijdamstra-Boek* boek heeft opgenomen (Vleer 1956:330-346). Maar terwijl hij daarnaast aandacht besteedt aan ook de herkomst van deze en andere Wijnia's (vgl. Miedema 2001), is het opmerkelijk dat hij over de afstamming van bovenvermelde Jan Gabes - toch altijd nog de stamvader van een omvangrijke Wijnia-tak - niet meer vermeldt dan alleen de namen van diens ouders. (Dit geldt ook, voor zover ik heb kunnen nagaan, voor de na 1949 verschenen uitgaven van 'De Nijdamstra Tyngje. Periodiek voor de Geslachten Nijdam, Nieuwdam, Vleer, Wijnia'.) Uitgangspunt voor deze bijdrage is dan ook de vraag: wie was Jan Gabes?

Concreet meldt Vleer over Jan Gabes dat hij: (i) bij huwelijk afkomstig is van Hartwerd, (ii) op 14.5.1752 in Wommels in het huwelijk treedt met Wypkjen Foekes, (iii) zijn ouders Gabe Jans en Akke Ulbes van Tzum komen, waar op 12.2.1719 hun huwelijk wordt geproclameerd, en (iv) "op belijdenis des geloofs" tot lidmaat wordt aangeno-

men op 13.4.1759 [te Wolsum, JM], nadat hij te Wommels zijn geloof "met de doop" heeft bevestigd op 24 november 1752 (dus enkelen maanden na zijn huwelijk met Wypkjen Foekes).

Overschrijving van hun lidmaatschap van de Nederlandse Hervormde kerk van Wolsum naar de NH Kerk Wommels-Hidaard vindt plaats op 30.3.1766; Wypkjen Foekes staat in 1772 als weduwe ingeschreven te Hidaard en hertrouwt daar met een Joris Sakes.

Jan Gabes' volwassen-doop doet vermoeden dat hij een Doopsgezinde achtergrond had en dat vermoeden wordt versterkt door de omstandigheid dat een Rooms-Katholiek verleden kan worden uitgesloten (volgt). De veronderstelde Doopsgezinde achtergrond van Jan Gabes vormt een belangrijk aanknopingspunt voor verder onderzoek naar zijn afkomst en die van zijn (half-)broers en zusters, maar mijn vertrekpunt is het gegeven dat het huwelijk van Jan Gabes en Wypkjen Foekes in Wommels plaatsvond. Daar vinden we in 1728 en 1758 op de boerderij Tellens (Stemkohier no. 8) een Gabe Jans. Verder staan in 1747 een Gabe Jans en Akke Ulbes in het doopregister van de Rooms-Katholieke Kerk van Roodhuis te boek als "beide ongelovig" (lees: niet Rooms-Katholiek). Hun dochter Wybrig wordt op 22-jarige leeftijd R.K. gedoopt en trouwt datzelfde jaar, Roodhuis 7.9.1747, met een Manus [Marinus] Douwes. De namen 'Gabe Jans en Akke Ulbes' vormen een sterke aanwijzing dat dit Gabe Jans en Akke Ulbes van Wommels zijn geweest. Indien juist, dan kan of Gabe's of Akke's moeder een Wybrich zijn geweest.

Het bewijs dat Gabe Jans en Akke Ulbes van Wommels ook inderdaad de ouders zijn van onze Jan Gabes, wordt geleverd in 1752 en 1773. In

1752 is Gabe Jans, “huisman [boer] te Wommels”, doophouder van Akke, dochter van Jan Gabes en Wypkjen Foekes en in 1773 treedt hij als “grootvader” nog op als curator - mede-curatoren zijn: Romke Foekes [Wijnia], boer te Huins, en Robijn [Pieters] Robijn, schoolmeester te Waaxens (volgt) - van de kinderen van “Jan Gabes en Wieptien Foekes” (authorisaties Hennaarderadeel 1773).

Met het voorgaande staat definitief vast dat de ouders van Jan Gabes een Gabe Jans en Akke Ulbes zijn geweest. De volgende vraag is: wie zijn nu precies deze Gabe Jans en Akke Ulbes? We weten intussen dat ze zich in Wommels vestigden en vermoedelijk Doopsgezind waren, maar ook dat ze naast een zoon Jan zeer waarschijnlijk een dochter Wybrich hadden. Daarnaast hadden ze vrijwel zeker nog een dochter Geertje. Eerder vermelde Robijn Pieters Robijn vinden we terug als de man van een Geertje Gabes (dbl. Waaksens 1756), met als kinderen Ymkien, Akke, Wybrig, en Pytje (zie o.a. aangifte ovl. Hennaarderadeel 5.3.1838, blad 5).

Verder is nog sprake van een Wiebe Gabes, gehuwd Lutkewierum 18.7.1773 met Jeltje/Jettje Ynses, van Lutkewierum (later beiden te Wommels), die in 1785 curator is over de kinderen van wijlen Akke Gabes bij Jan Siebes, koopman te Rien, hertrouwd met een Tetje Ynses (authorisaties Hennaarderadeel 1785; mede-curator een Jacob Jans, Doopsgezind, koopman te Itens). Indien deze Wiebe Gabes inderdaad een zoon is van althans Gabe Jans voornoemd (volgt), dan kan dit betekenen dat Gabe een broer Wybe (Jans) had en dat zij op hun beurt zonen waren van een Jan Wybes, terwijl - naast Wybrich - nu ook een Geertje in aanmerking komt voor het moederschap van of Gabe Jans of Akke Ulbes. Uit verder onderzoek is komen vast te staan dat Gabe Jans en Akke Ulbes in 1719 trouwen te Wommels. Hij blijkt dan afkomstig van Tzum en zij van Wommels. Akke Ulbes is waarschijnlijk overleden voor 1735, want dat jaar hertrouwt Gabe Jans van Wommels met Trijntje Yntes, na 1747 met de toenaam Kingma, dochter van Ynte

Ates en Corneliske Piers, van naastligger Hondsbod onder Wommels. Bij Trijntje Yntes kreeg Gabe negen kinderen (volgt). Gabe Jans en Akke Ulbes laten in Wommels geen kinderen dopen. Wel staat Gabe Jans in het lidmatenboek van de N.H. kerk Wommels(-Hidaard) ingeschreven als belijdend lid (in 1738 en 1772), maar niet ook Akke Ulbes. Dit doet vermoeden dat ze van de kinderdoop afzagen, kennelijk omdat Akke Ulbes Doopsgezind was en bleef. (Terzijde: Deze Akke Ulbes moet niet verward worden met de Akke Ulbes die in 1750 lidmaat wordt van de gemeente Wommels-Hidaard. Zij is dan afkomstig van Weidum en is daarmee identificeerbaar als de vrouw van Job Jentjes, in 1728 en 1749 boer te Weidum, en als de moeder van Ulbe Jobs, in 1758 boer op Hottingas(t)ate onder Wommels.)

Met voorgaande gegevens en veronderstellingen in het achterhoofd ben ik opnieuw gaan ‘sneupen’ in de klappers van de lidmatenboeken van Doopsgezinde gemeenten, beginnend met die van Kromwal (Britswerd, later Itens). En daar vinden we dan al vrij snel een Akke Ulbes, als lidmaat ingeschreven op 2.3.1713 [met de kanttekening “ovl”, maar niet wanneer]. Die combinatie van naam, gezindheid, plaats en datum is interessant, want daarmee hebben we meteen een serieuze gegadigde voor Jan Gabes’ moeder, respectievelijk Gabe Jans’ echtgenote.

Ik kom tot het opperen van voornoemde mogelijkheid, omdat een Akke Ulbes ook in opgaande generatie in verband is te brengen met een Wybrich. Cruciaal in dit verband is het geboortjaar van Akke Ulbes. Gaan we er vanuit dat Akke Ulbes ‘van Kromwal’ identiek is aan Akke Ulbes x 1719 Gabe Jans van Tzum/Wommels, dan zal zij geboren zijn rond 1700. Welnu, juist die mogelijkheid vormt, in combinatie met ‘Doopsgezindheid’ en de naam ‘Wybrich’, een regelrechte aanwijzing dat Akke Ulbes ‘van Kromwal’ identiek is aan Akke Ulbes van Tzum/Wommels - dat wil zeggen, een dochter is van Ulbe Jans, in 1698 boer op Swyns onder Wommels en *Wybrich* Sjoerds, gehuwd Wommels 22.10.1702, beiden Doopsgezind én met aanwijsbaar een dochter Akke:

**“Aengeschreven Womles 1713 den 2 Mart
Ulbe Jans met syn frou met twee van sijn
dochteren met nammen Doettie Ulbes en
Aкке Ulbes” (Doettie met attestatie
overgegaen na Tommarum)”,
(in: Zondervan 1959:45).**

Maar ook hier geldt: nieuwe gegevens leiden tot nieuwe vragen. Omdat Ulbe Jans al in 1698 boer is [op Swyns stem 35 en 36, zie Naschrift I], is het niet uitgesloten dat zijn huwelijk in 1702 met Wybrich Sjoerds een tweede huwelijk betreft en dat de woorden “...met twee van sijn dochters” [mijn curs., JM] in bovenstaande passage dd. 1713 letterlijke genomen moet worden. Daarnaast kan `met twee van sijn dochters’ betekenen dat er nog meer - maar dan niet-Doopsgezinde(?) - dochters waren. Akke zou een dochter kunnen zijn uit een voorgaand huwelijk en dan met `Wybrich’ niet haar moeder maar stiefmoeder hebben vernoemd - een optie die niet op voorhand kan worden uitgesloten. Gaan we ervan uit dat Doettie de oudste zuster is (zij wordt als eerste genoemd) en dat Doettie en Akke beiden dochters zijn van Wybrich Sjoerds, dan zou normaal gesproken Doettie geboren moeten zijn op z’n vroegst in 1703 en Akke in 1704. Echter, dat zou dan niet alleen betekenen dat Doettie reeds op 10-jarige leeftijd met attestatie naar elders vertrok, maar ook dat Akke al op 15-jarige leeftijd in het huwelijk trad - en zeker dat laatste lijkt niet erg waarschijnlijk. Wel zou een eventueel eerder huwelijk van Ulbe Jans buiten Hennaarderadeel gesloten moeten zijn, want daar vinden we voor de periode rond 1700 alleen het huwelijk van Ulbe Jans en Wybrich Sjoerds. (Terzijde: In 1659 vinden we te Wommels de proclamatie van het huwelijk van een Doettie Ulbes met een Obbe Jans [Inthiema], van Waaxens. Bij zijn overlijden in/voor 1678 blijkt dat zij vijf kinderen kregen: 1. Bauke, 18 jr., 2. Jan, 14 jr., 3. Maaike, 11 jr., 4. Edjer, ca. 8 jr. en 5. Idske, ca. 6 jr. De namen Doettie, Ulbe, Jan en Maaike zouden kunnen duiden op verwantschap met de in dit stuk behandelde personen.)

Verder onderzoek naar Doettie Ulbes (II) geeft helaas ook geen uitsluitsel omtrent de boven-

gestelde vraag of Ulbe Jans eerder gehuwd is geweest. In Tzummarum vinden bij huwelijken voor het gerecht [het gaat dan veelal om huwelijken tussen mensen die of Doopsgezind of Rooms-Katholiek waren] voor de periode 1604-1784 op 14.5.1718 wel afgifte van attestatie van een Sijtze Kornelis, van Tzummarum en een Doetie Ulbes, van Minnertsga, om [elders] te trouwen, maar waar dat huwelijk plaatsvond staat er niet bij. Wel weten we nu dat Doettie - ik neem nu even aan dat dit onze Doettie is, gegeven haar connectie met Tzummarum en het feit dat het huwelijk voor het gerecht werd gesloten - in 1718 trouwde, wat onwaarschijnlijk maakt dat zij pas in 1703 is geboren. Een andere optie is dat Doettie (II) een voorkind is van Ulbe Jans en dat Akke in 1703 is geboren als dochter van Wybrich Sjoerds. Echter, ook is mogelijk dat het huwelijk van Ulbe en Akke ná de geboorte van beide dochters werd gesloten [niet uitzonderlijk in die tijd]. Zelf houd ik het voorlopig op het laatste. Tegen een eerder huwelijk van Ulbe Jans pleit namelijk dat we de namen Ulbe, Doettie en Akke niet tegenkomen in de autorisatieboeken van rond 1698-1702.

Volgen we de lotgevallen van Ulbe Jans en Wybrich Sjoerds verder, dan vinden we voor de periode 1700-1714 in Wommels een “Ulbe Jansen Womles” als curator over Gabe en Sjoerd Jans, kinderen van Jan Wiebes, boer te Dronrijp, en zijn tweede vrouw Gertje Sjoerds (Auth. Menadumadeel 1700-1713 fol. 319, 344). En daarmee zijn we terug bij een Gabe Jans met een relatie tot Wommels, maar met ook een relatie tot een Wiebe en een Geertje/Gertje. Meer specifiek wordt Ulbe Jans van Wommels in 1707 genoemd als voogd en *aangetrouwde oom* van Gabe Jans (10 j.) en Sjoerd Jans (7 j.), wat inhoudt dat Ulbe Jans’ echtgenote Wybrich Sjoerds een zuster was van voornoemde Gertje Sjoerds. En ook weten we nu dat (die) Gabe Jans geboren is (i) rond 1697 en (ii) uit een *tweede* huwelijk van Jan Wybes.

Hiervoor werd al duidelijk dat het huwelijk van Ulbe Jans en Wybrich Sjoerds in 1702 plaatsvond in Wommels. Daaraan kan nog worden toegevoegd dat Ulbe bij huwelijk in Wommels woonde en

Wybrich afkomstig was van Arum. In Arum vinden we echter geen Wybrich Sjoerds terug, maar wel - als lidmaten van de NH Kerk - bovengenoemde Jan Wybes en Gertje Sjoerds. Op 26.7.1696 worden zij in Arum ingeschreven, komend van Witmarsum waar ze op 17.12.1693 blijken te zijn getrouwd. Kennelijk vestigden ze zich na Arum vrij snel in Dronrijp, want daar worden gedoopt 1. Gab(b)e dd. 2.8.1696, 2. Sjoerd 15.1.1699, 3. Sijtze 1.1.1702 en 4. Sijske op 8.4.1703. Terzijde: Jan Wijbes, van Dronrijp, hertrouwt met een Hylk Andries, van Witmarsum (proclamatie aldaar 28.5.1704).

En wat het eerste huwelijk van Jan Wybes betreft: vóór 1693 vinden we in Witmarsum een Jan Wybes x NN, die daar vier kinderen laten dopen: Doedtje (28.10.1684), Hoite (27.11.1687), Doedtje (20.10.1689) en Wybe (4.10.1691). Indien dit de eerder veronderstelde Jan Wybes is, dan had onze Gabe Jans dus een oudere halfbroer Wybe (volgt). De naam Doedtje/Doettie zou zelfs op dubbele verwantschap tussen Jan Wiebes en Ulbe Jans kunnen duiden.

Wat nu volgt is een voorlopige conclusie:

Gabe Jans, geboren in 1696, met als voogd en aangetrouwde oom Ulbe Jans van Wommels, is identiek aan de Gabe Jans die in 1719 de echtgenoot wordt van diezelfde Ulbe Jans' dochter Akke, geboren rond 1703.

Hierbij moet worden aangetekend dat 'harde' bewijzen voor verwantschapsrelaties in Doopsgezinde en aanverwante kringen voor de periode van vóór ca. 1750 vaak moeilijk zijn te geven, maar we hebben ook nog de namen van kinderen uit het tweede huwelijk van Gabe Jans. Eerst echter het volgende. Gaan we er vanuit dat Akke Ulbes inderdaad een dochter is van Wybrich Sjoerds, dan impliceert voorgaande conclusie dat Akke trouwde met een moeders zusters zoon en daaraan waag ik de volgende stelling:

Een huwelijk tussen een volle neef en nicht was in vroeger tijden - ook in Doopsgezinde kring - geen uitzondering, maar het is niet denkbeeldig dat in het overwegend (niet uitsluitend) patrilineaire Friesland tegen een huwelijk tussen kinderen van volle zusters minder bezwaar bestond dan tegen een huwelijk tussen kinderen van volle broers.
[Zie ook Naschrift II.]

Dan nu het tweede huwelijk van Gabe Jans. Vanwege de Akke Ulbes van 1750 (zie boven) heb ik geaarzeld of de Gabe Jans die in 1735 met Trijntje Yntes (Kingma) trouwt wel dezelfde persoon is als onze Gabe Jans. Echter, zoals hiervoor gesteld, de Akke Ulbes van 1750 blijkt afkomstig te zijn van Weidum en is daarmee traceerbaar een andere Akke Ulbes.

Van doorslaggevende betekenis als bewijs voor een tweede huwelijk van onze Gabe Jans acht ik vier namen onder de negen kinderen van Gabe Jans en Trijntje Yntes - namen (volgt curs.) die bovendien met terugwerkende kracht bovenvermelde conclusie onderstrepen: 1. Akke, 2. Corneliske, 3. Ynte, 4. Maaike, 5. Sjoerd, 6. Sijske, 7. Wiebe, 8. Foekje en 9. Trijntje. Met andere woorden, met Akke als oudste dochter is - vóór Trijntje Yntes' moeder (Corneliske Piers) - Gabe Jans' overleden echtgenote vernoemd, een voor die tijd niet ongebruikelijke volgorde. Daarnaast verwijzen de namen Sjoerd en Sijske (de wederzijdse ouders zijn intussen vernoemd) naar de oudste broer en enige zuster van Gabe Jans. En dan tenslotte Wiebe. Gegeven het ontbreken van ook deze naam onder Trijntje Yntes' directe verwanten, lijkt aannemelijk dat deze Wiebe is vernoemd naar de boven veronderstelde jongste halfbroer van Gabe Jans (waarmee dan tegelijk aannemelijker wordt dat voornoemde Jan Wybes van Witmarsum, eerder gehuwd geweest, inderdaad de vader is van Gabe Jans).

Met bovengenoemde halfbroers en -zusters van Jan Gabes (x Wypkjen Foekes Wijnia) kom ik terug op de subtitel van dit stukje, maar over die

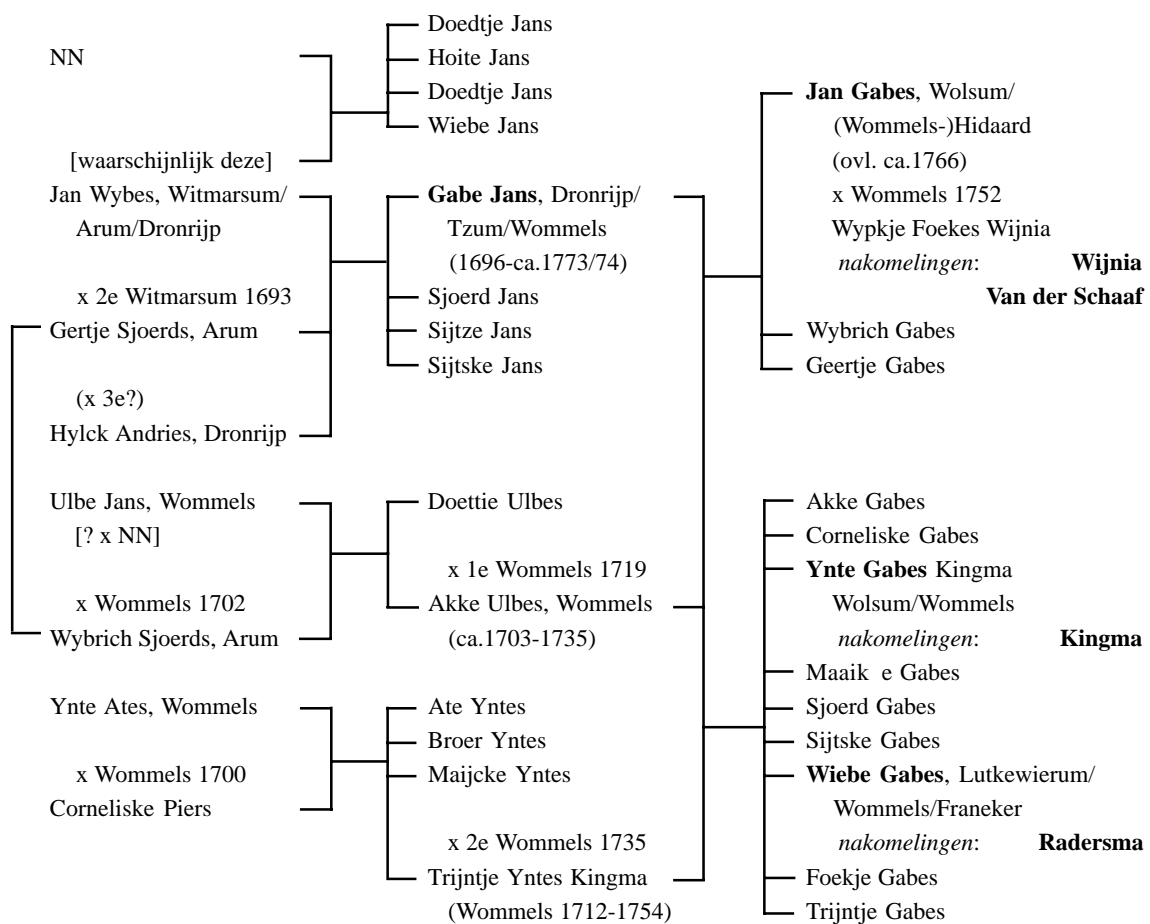

broers en zusters eerst nog de volgende informatie:
 1. Akke, ged. 30.9.1736, ovl. voor 1785, tr. Jan Siebes, koopman te Rien [hij hertr. Tettie Ynses, beiden ovl. 1785; kinderen uit het eerste huw.: Trientje, Gabe, Siebe, Ynte en Maaike; uit het tweede huw.: Akke], 2. Corneliske, ged. 31.7.1738, bel. 1770 als “jonge dochter” [zij was in 1772 nog ongehuwd], 3. Ynte, geb/ged. 7/17.4.1740, ovl., Henn. 12.5.1820, tr. 1e Wommels 2.10.1763 Sjoukjen Murks, van Hartwerd, tr. 2e Wommels 23.11.1794 Trijntje Johannes, van Heeg, 4. Maaike, geb/ged. ca. 1/13.5.1740 [jong ovl.?], 5. Sjoerd, ged. 25.4.1745, bel. 16.5.1779

als “jonge man”, 6. Sijtske, geb/ged. ca. 17.9/8.10.1747, tr. Wommels 31.8.1766 Jarig Jans, van Arum, 7. Wiebe, geb/ged. ca. 15/31.8.1749, ovl. Franeker 20.12.1840, tr. Lutkewierum 18.7.1773 Jeltje Ynses, 8. Foekjen, ged. 24.10.1751, tr. Wommels 17.5.1778 Wybren Hinnes, van Ureterp, 9. Trijntie, ged. 31.3.1754, is jong ovl., met de moeder.

Van Sjoerd Gabes zijn mij mijn geen nakomelingen bekend, maar van Ynte Gabes weten we dat hij voor 1811 zijn moeders familienaam Kingma aannam en die naam ook na 1811 aanhield. Daarmee is Jan Gabes’ vader Gabe Jans de directe

Fig. 1: Verwanten en aanverwanten van Gabe Jans, stamvader van Wijnia’s/Wijnja’s, Van der Schaafs, Kingma’s en Radersma’s van Wommels

stamvader van een Wijnia-tak (met later ook Wijnja's), een Van der Schaaf-tak en een Kingmat-tak, maar daar bleef het niet bij. Waarom één van de zonen van Jan Gabes zich Van der Schaaf noemde is mij niet bekend, maar de naam die Jan Gabes' halfbroer Wiebe aannam laat weinig te raden over. Wiebe was van beroep uurwerkmaker en koos in 1811 als toenaam Radersma.

Na het voorgaande kom ik tot de volgende reconstructie van Jan Gabes' ouders, broers en zusters, stiefmoeder, halfbroers en -zusters, grootouders en verdere verwanten en aanverwanten (zie Fig. 1), personen waaraan veel 'klaaikluten' uit Littenserdiel hun familienaam of voornaam te danken hebben.

Voor de volledigheid geef ik hieronder de namen van de kinderen van Jan Gabes en Wypkjen Foekes Wijnia, met voor de herkenbaarheid enkele aanvullende gegevens (zie verder Vleer 1956:200; Van der Schoot, g.j.:385ev): 1. Akke, tr. Feike Jacobs Bijlsma, van Hidaard, 2. Gabe [jong ovl./ongeh.?), 3. Wybrig, jong ovl., 4. Foeke, tr. Ytens 1784 Botje Ages Hoekstra, 5. Ymkjen, tr. 1798 Jacob Dirks Noordmans, boer te Edens, 6. Ulbe, o.a. boer te Oosterend, tr. 1e Corneliske Jetzes, tr. 2e Wyske Jurjens de Boer, 7. Pier, noemde zich Van der Schaaf (Schutte 1985:339), tr. Wommels 1e 1785 Anke Thomas Sippens en 2e 1802 Liewwke Jacobs Vellinga, 8. Sjouke, tr. Hidaard 1e 1790 Johantje Eeltjes en 2e 1804 Gerlofke Jacobs, 9. Geiske [jong ovl.?).

Tot slot: een van de bekendste kleinkinderen van Jan Gabes en Wypkjen Foekes Wijnia in Littenseradiel is wellicht Jan Foekes Wijnia, geb. Wieuwerd 1796, later koopman en landeigenaar te Wommels en wethouder van Hennaarderadeel, ovl. Wommels 1886, gehuwd met Gerbrig Ulbes Andela. Het laatste mee ter illustratie dat niet alle Wijnia- (en niet-Wijnia-)nakomelingen van Jan Gabes met de voornaam Ulbe die naam zonder meer terug kunnen voeren tot hun "nieuwe" voorvader Ulbe Jans van Wommels.

Jelle Miedema

Naschrift I.

Van 1698 tot 1708 vinden we Ulbe Jans als pachtboer op zowel stem 35 (Hoytema, in 1511 post 1192) als Stem 36 (Taekema, 1511 post 1203), overeenkomend met respectievelijk de nummers 49 en 48 uit het Floreenkohier. Eigenaar van beide stemmen in 1698 en 1708 is Hobbe Baerdts van Sminia. Waarschijnlijk betreft het hier een samenvoeging van het vroegere Hoytema (afgebroken voor 1698) en Taekema. Van de boerderij Hoytema rest volgens het stemkohier van 1758 nog slechts het hornleger à 6 pondematen. Hoytema wordt in vroege bronnen omschreven als "Zwys" (1511), als "Swynstergoed" (1532), of gesitueerd "toe Zwijns" (1543), terwijl voor Taekema wordt volstaan met de omschrijvingen "Zwys" (1511), "Swys" of "Zwijns" (1543). In 1848 omvat Floreenkohier nr. 48 (Taekema) de kadastrumnummers B 144-145, 162, 167, 180 en 183 en Floreenkohier nr. 48 (Hoytema) alleen het kadastrumnummer B 189 (Mol en Noomen 1994:52). Uit deze nummers blijkt dat "Zweins" ten noordoosten van Wommels gezocht moet worden en niet verward dient te worden met "Britsaard" (of Terpen), zoals abusievelijk op de kaart van Halma en Schotanus (1718) en latere kaarten - zie onder andere de kaart in Mol en Noomen (1994:49) - het geval is. Het betreft hier een hardnekkige verwisseling van de namen Britsaard en Swys, een kwestie waarover eerder uitvoerig is geschreven door Mr. H.W. Kuipers (Kuipers 1950).

Naschrift II.

Mee omdat we tegenwoordig in een toenemend multi-culturele samenleving wonen, aanvullend nog het volgende. In veel niet-Westerse culturen - ook die waarin patrilineaire principes de altijd ook aanwezige matrilineaire belangen overheersen - bestaat als regel bezwaar tegen een huwelijk tussen kinderen van zowel volle broers als van volle zusters (Engels: 'parallel-cousins'), maar weer niet tegen een huwelijk tussen kinderen van een broer en zuster ('cross-cousins'). In het laatste geval kan juist sprake zijn van een voorkeurs-huwelijk. Een dergelijk huwelijk impliceert een directe of indirecte vorm van 'terughuwen',

afhankelijk van de omstandigheid of ego - hier een man - trouwt met zijn moeders broers dochter of met zijn vaders zusters dochter.

Aan de basis van zo'n huwelijkssysteem ligt veelal behoefte aan garantie op het verkrijgen van een huwelijkspartner. Maar waar dat meer of minder directe vormen van 'terughuwen' betreft (ook mengvormen zijn mogelijk, eventueel uitgebreid tot achterneven en -nichten), kan dat ook te maken hebben met het willen doen terugkeren van bepaald roerend en/of onroerend goed.

'Terughuwen' is een verschijnsel dat onder de vroegere Friese adel frequent voorkwam (Kuiper 1993), maar daarnaast ook in kringen van eigenerfde boeren niet onbekend was. Het ging daarbij niet alleen om 'geld bij geld' ("fan jild kin in kou net frette"), maar ook om 'land bij land'; of wellicht juister: voldoende land voor het verkrijgen van een 'stem', of 'land als onderpand' voor wandelkoop [ruil van landerijen] - bijvoorbeeld om ongewenst beroep op het niaar-recht [recht op eerste koop van grond door verwanten, maar ook door niet-verwante naastliggers] beter te kunnen

pareren. Of dergelijke belangen ook bij het huwelijk tussen Gabe Jans en Akke Ulbes een rol speelden weten we niet, maar lijkt niet waarschijnlijk. Voor zover ik heb kunnen nagaan waren zowel zijzelf als hun ouders pachtboeren - wat overigens eerder bezit aan land niet uitsluit. Zeker is dat eigenerfde families - en mogelijk ook gegoede pachtboeren - gerichte huwelijksstrategieën hanteerden, maar zeker is ook dat die vaak werden doorkruist door factoren die men niet in de hand had. Of men eigenerfde boer bleef, pachtboer werd (dan vaak eerst nog op het vroegere eigen bezit) of het boerenbedrijf moest opgeven, hing van meer omstandigheden af dan boven konden worden aangestipt. De ene generatie kon met veepest, misoogst, plotselinge sterfte, of met een kerkscheuring te maken krijgen; de andere generatie met een opgaande conjunctuur, wijzigingen in het erfrecht, of nieuwe beroeps- en vestigingsperspectieven. En dat maakt genealogie nu juist zo boeiend.

JM

Referenties:

FAF-klappers

- Klappers op dopen, huwelijken, lidmaten, weesboeken en autorisaties, specifiek voor Hennaarderadeel e.o. [Uitgaven van de 'Freonen fan it Ryksargyf', Leeuwarden.]

Kuiper, Yme

- 1993 Adel in Friesland 1780-1880. Groningen: Wolters Noordhoff.

Kuipers, H.W.

- 1950 'Mooglikheden en biswieren fan toponymysk undersyk. De toponymen fan Wommels en omkriten', in: Fryske Plaknammen, Deel III. Publikaasje fan it Toponymysk Wurkforbân fan de Fryske Akademy, Septimber 1950 [7 pp., inclusief kaart].

Miedema, Jelle

- 2001 'Wijnia's van Spannum. Over de ouders van Klaaske (1772-1851), Imke/Ymkje (ca. 1775-1830) en Jan Sjerps (1782-1850)'. Klaaikluten 2001/1:3-5.

Mol, J.A. en P.N. Noomen

- 1994 Prekadastrale Atlas fan Fryslân. De pleatsen fan 1700 en 1640 neffens de floreen- en stimkohieren. Diel 8, Hinnaarderadiel. Ljouwert: Fryske Akademy.

Nijdamstra

- 1949- De Nijdamstra Tyngje. Periodiek voor de geslachten Nijdam, Nieuwdam, Vleer, Wijnia. [Uitgave van de Nijdamstra-Stichting.]

Schoot, C. van der

- g.j. Het Nijdamstra-Boek, Deel V. [Uitgave van de Nijdamstra-Stichting.]

Schutte, O.

- 1985 'Het Doopsgezinde geslacht Oosterbaan uit Harlingen en zijn nakomelingen', De Nederlandsche Leeuw, No. 102:215-366.

Vleer, W.Tsj.

- 1956 Het Nijdamstra-Boek. [Deel I t/m IV. Uitgave van de Nijdamstra-Stichting.]

Zondervan, W.

- 1959 'Genealogische aantekeningen uit het kerkboek der vroegere Doopsgezinde Gemeente Kromwal (bij Britswerd)' [periode 17123-1814], Genealogisch Jierboekje 1959:39-50.